

Huwelijk en bruidsschat in Midden-Congo

Mbole chieft met zijn vrouwen. De eerste vrouw draagt twee enkelbanden, de andere vrouwen een of geen. De foto is voor 1927 gemaakt. Bron Världskulturmuseet Carlotta Goteborg

Het betalen van een bruidsschat is een wijd verbreid gebruik onder vele volken in Afrika, zo ook bij de Mbole, Jonga, Hamba, Nkutshu, Tetela en Mongo. Deze volken gebruiken vaak koperen voorwerpen als sieraad, betaalmiddel, voorwerp van aanzien en ook voor de bruidsschat. Ze worden gemaakt door de meester-smeden van de Jonga.

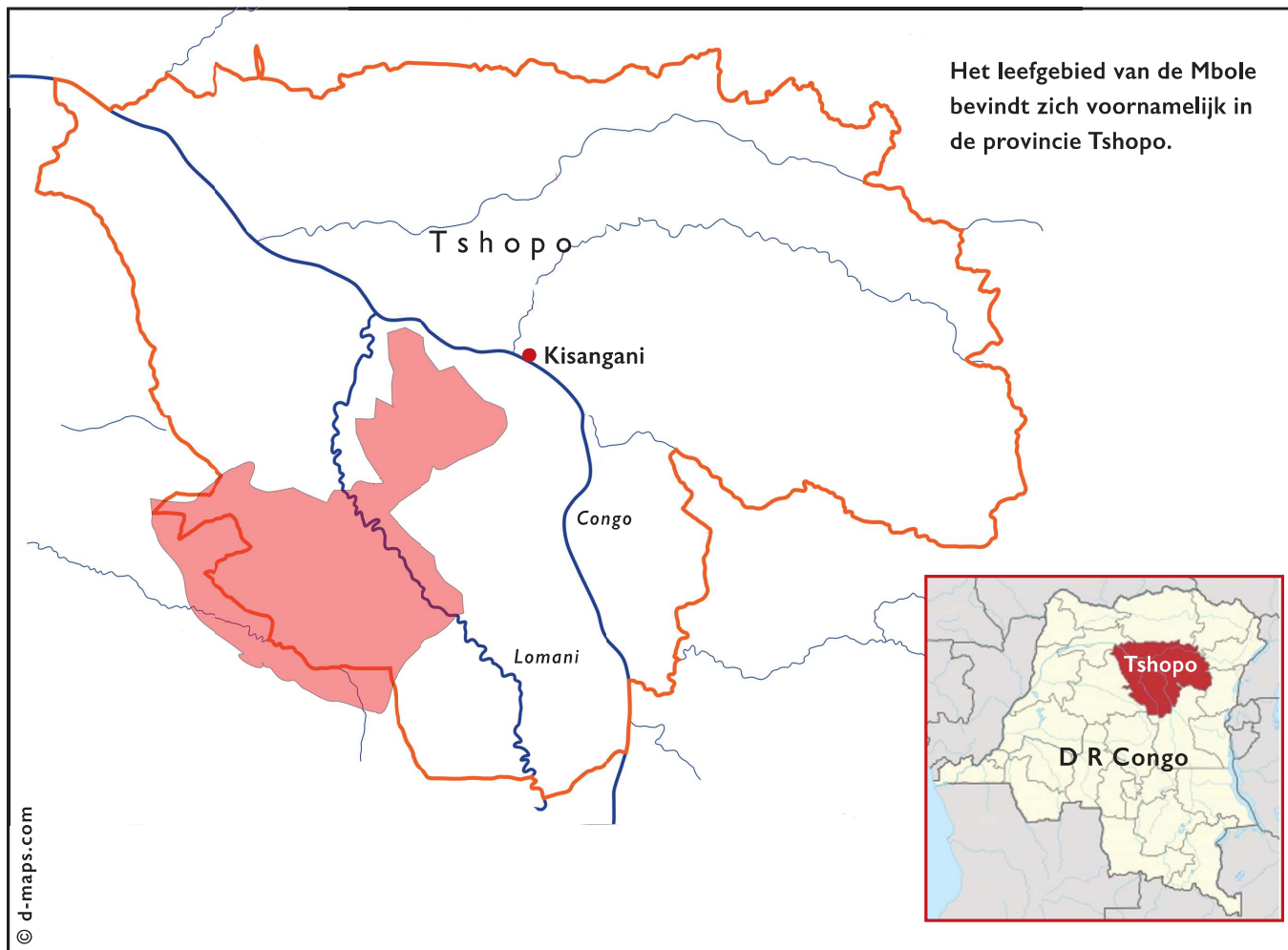
Diako, links een lage enkelband (12,5 x 6,5 cm en 715 gram), rechts een hoge (13 x 8,8 cm en 1397 gram). De diako wordt door mannen gedragen. Coll. auteur

Het huwelijk bij deze volken kent weinig ceremonies en verloopt in grote lijnen volgens hetzelfde patroon. Het is altijd de man vergezeld van zijn vader die het huwelijksaanzoek doet, meestal aan de vader van het meisje. Voorafgaand hieraan hebben beide families overleg gehad over bijvoorbeeld de sociale status van de twee families en de daarmee samenhangende waarde van de bruidsschat. De vader van het meisje brengt de bruidegom op de hoogte van de uitkomst van het overleg en deelt mee welke giften passend zijn als bruidsschat voor aanvaarding van het huwelijksaanzoek. Daarmee is het huwelijk bezegeld zonder verdere ceremonie of feestelijkheden.

De bruidsschat

De bruidsschat is dus niet vast omschreven. Bij de genoemde volken bestaat hij

Het gebruik van koper dateert uit de 20e eeuw

veelal uit koperen ringen, uit speren, messen en ijzeren staven. De fascinatie voor koper is gebaseerd op de verandering die koper ondergaat bij verhitting. Het gebruik van koper dateert uit de 20e eeuw, daarvoor was het de lukumbi, een ijzeren, imitatie speerpunt, die veel als huwelijksgeschenk werd gebruikt. Bij de Tetela worden ook ijzeren voorwerpen gebruikt, die soms werktuigen zijn zoals schoffels, en soms voorwerpen die om de pols kunnen worden gedragen, zoals de Ulugu-armband. Maar er is ook een soort speerpunt in omloop, de Dikonga dia mpunga, ongeschikt voor enig krijgsgebruik. Deze werd door de bruidegom aan de voorkant van het huis van de bruid geplaatst.

Sinds de invoering van de Belgische Frank wordt het geld dat afkomstig is van de verkoop van koffie, aardnoten, katoen en rijst vaak gebruikt bij huwelijkstransacties. Opgemerkt moet worden

dat door de overvloed aan oud schroot van de Europeanen, de waarde van de Dikonga dia mpunga sterk verminderd was.

Getuige

Bij huwelijkstransacties tussen de Jonga en de Hamba werd ook wel het Katanga-kruis gebruikt (zie voor een uitgebreid artikel over Katanga-kruisen Tribale kunst 2021-4 en 2022-1). Tot in de jaren vijftig van de 20e eeuw waren deze koperen voorwerpen nog steeds deel van de huwelijksgeschenken.

De overhandiging van de bruidsschat geschiedt door tussenkomst van een geschikte getuige, die met beide partijen verwant is. Alle

Links:
Dikonga dia mpunga
of Ikonga,
25 x 10,5 cm, 70 gram.
Foto M. Voskuilen-Groen

Rechtsboven:
Onglese,
gehamerd
roodkoperen band,
13,5 x 11 cm,
1028 gram.
Coll. auteur

Rechtsonder:
Shingu,
10 x 10 cm,
401 gram.
Coll. auteur

juridische onderhandelingen verlopen onder zijn leiding. De vrouw betuigt haar instemming door een deel van de bruidsschat aan haar wettelijke vader te overhandigen.

Geschenken over en weer

De echtgenoot heeft de plicht de vader en de broers en zelfs de ooms van moederszijde van zijn vrouw te eren met geschenken. Wat deze geschenken zijn en hoe vaak deze gegeven worden, wordt aan de echtgenoot overgelaten. Deze giften aan de familie van de bruid betreffen meestal huishoudelijke artikelen zoals zout, matten, kruiden, kalebassen, maar ook eenden en geiten. Dit laatste

gebeurt alleen bij families met een hoge welstand. Zolang het huwelijk duurt, blijven deze afspraken van kracht en kunnen genoemde verwanten aanspraak maken op deze geschenken.

Als tegenprestatie zijn de vader en de broers van de echtgenote verplicht van tijd tot tijd hun genegenheid aan de echtgenoot te betuigen met kleine geschenken.

Dit verbond tussen verwanten wordt alleen doorbroken door het overlijden van de vrouw of door echtscheiding. Het is dan meestal de vrouw die haar echtgenoot verlaat. Het is niet ongewoon dat zij in haar leven een of twee keer van echtgenoot verandert. Vrouwen hebben geen moeite om te hertrouwen in deze polygame samenleving.

Echtscheiding of sterfte

Bij een echtscheiding moet er recht

gedaan worden aan de geschenken die over en weer zijn uitgewisseld. Het verschil in waarde tussen de geschenken van de echtgenoot en die van de ouders van de vrouw wordt vastgesteld.

Als het echtpaar kinderen heeft, dan wordt door de dorpsgemeenschap aan hen een bepaald bedrag aan bezittingen toegekend. Bij de Tetela en de Hamba was dat een bok voor een jongen en een geit voor een meisje. Wat overblijft van het verschil tussen de over en weer uitgewisselde geschenken moet aan de echtgenoot worden terugbetaald. Heeft de vrouw al een nieuwe echtgenoot, dan wordt hij als de wettige echtgenoot beschouwd zodra hij de door

Ogunda,
boven 29 cm en
2162 gram, midden
27cm en 1111 gram,
onder 23cm en
1440 gram.
Coll. auteur

Scheepshuiden en shipworms

De Heusch meldt dat de koperplaten voor de enkelbanden door Europese handelaren aan de Jonga werden verkocht, maar wat is de herkomst van deze platen? Het meest waarschijnlijk zijn het de platen die ter bekleding op houten schepen werden aangebracht om de aantasting tegen te gaan door de 'shipworm', een hout-borend schelpdier, dat in enkele weken een plank kan doorboren.

In Nederland kennen we dergelijke schelpdieren ook, bijvoorbeeld de paalworm (*Teredo spec*) en de scheepsworm (*Psiloteredo megalaria*). Vanaf 1770-1780 werd vanwege de 'shipworms' in Engeland, Frankrijk en Nederland de scheepsromp van handelsschepen bedekt met koperen platen.

De platen die de Engelsen, Fransen en Nederlanders gebruikten, verschilden nogal in afmeting en gewicht, maar de grootste platen zijn groot genoeg om de grootst bekende enkelbanden van 35 cm doorsnede uit te vervaardigen.

De enkelbanden hadden ook de functie van betaalmiddel

de eerste echtgenoot geëiste vergoeding heeft betaald. Is er geen nieuwe echtgenoot, dan moet de vader van de vrouw of zijn erfgenaam het overschot terugbetalen.

Bruidsschatten van koper

Een bruidsschat bestaat meestal uit vijf types koperen arm- en enkelbanden. Het aantal exemplaren dat van elk type gegeven wordt kan verschillen.

1. De Shingu, een open band van 8-12 cm Ø met een rechthoekig profiel en een gewicht van ongeveer 500 gram, vormt het eerste type. Het had in het dagelijkse leven de functie van ruilmiddel, met een handelswaarde van 5 fr.

2. De Onglese (verbastering van het woord 'anglais', wat erop kan duiden dat het om geïmporteerd koper gaat), is een open gehamerde armband zonder enige versiering van 10-12 cm doorsnede. Eén Onglese is twee Shingu waard.

3. Bolvormige, holle enkelbanden met een dikte van 3 tot 4 mm vormen het derde geschenk. Van dit type enkelbanden bestaan vier maten. Hun waarde wordt uitgedrukt in Ongleses. De banden zijn meestal onversierd of aan de randen voorzien van ingekraste lijnen. De vier maten hebben de volgende namen: **Diako**: 15-18 cm Ø, soms kleiner, waarde: twee Onglese **Ambi**: 19-22 cm Ø, waarde: drie Onglese **Enuke**: 24-26 cm Ø, waarde: vier tot acht Onglese **Batakataka**: 28-35 cm Ø, waarde: negen tot tien Onglese. Een band met een diameter van 35 cm wordt ook wel Hatakataka genoemd. De bolvormige enkelbanden

Ambi enkelband, 20ste eeuw,
21,6 x 12,7 cm.
 Coll. Boston Museum

Rechts: Lokotshi, open versierde band,
vaak van recenter datum.

Coll. Danny Waele

worden zowel door vrouwen als door mannen gedragen. De eerste echtgenote draagt ze als paar en de overige echtgenoten alleen aan de rechterenkel. Dit gebruik dient om de rang van de vrouwen in het huishouden aan te geven.

Over het algemeen dragen de mannen de twee kleinere en de vrouwen de grote maten. Deze enkelbanden kwamen laat in de 19e eeuw in gebruik en foto's uit de jaren '50 laat het gebruik nog steeds zien.

4. De Jonga kennen als vierde geschenk het gebruik van een aantal Ongunda, koperen, sikkelvormige staven. Al naar gelang de grootte variërend in waarde van twee tot tien Onglese.

5. De Lokotshi, open versierde banden, worden verondersteld van recenter datum te zijn en variëren in waarde van twee tot vijf Onglese. Ze zijn 13-15 cm in doorsnede en wegen tussen de 700 en 1500 gram.

Nkum Okunda

De Heusch, een sociaal en cultureel antropoloog die in 1953-1954 o.a. documentaires maakte in Midden-Congo, vond dat bij de Hamba deze artefacten ook voor andere doeleinden bestemd waren. Een man geeft deze enkelbanden, ringen, een mes en een koperen staaf aan leden van het mannengenootschap Nkum Okunda ('de meesters van het woud') om toegang tot en een rang te verwerven in het genootschap.

De enkelbanden hadden ook binnen alle genoemde volken de functie van betaalmiddel voor economische transacties.

smitwoud@xs4all.nl

Literatuur

Ballarini, R. (2009). *The perfect form: on the track of African tribal currency*. Milano: Galleria Africa Curio

Jacobson, A. (1967). Marriage and money. In: *Studia Ethnographica Upsaliensia XXVIII*

De Heusch, L. (1955). Valeur, monnaie en structuration sociale chez les Nkutshu (Kasai, Congo Belge). In: *Extrait de la Revue de L'institut de sociologie no 1/1955*

Vanderleyden, R. (2002). Afrikaanse ringen, geld of niet? In: *Jaarboek van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde* p. 109-153